

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4164>

“İNSAN ÖLÜNCE DÜNYADAKİ EYLEMLERİ BİTER: ÜÇ TİP HARİÇ” HADİSİNDEN HAREKETLE, KESİNTİSİZ AMELLER*

MODEL HUMAN WITH REFERENCE TO THE HADITH: "WHEN THE HUMAN DIES, HIS/HER
ACTIONS IN THE WORLD CONCLUDE; EXCEPT THREE TYPES OF HUMAN..."

Mustafa IŞIK**

Öz

İnsanlık âleminin bilinen ilk isimleriyle insan modelleri oluşmaya ve de ayrılmaya başlamıştır: Âdemin iki oğlu Habil ve Kabil gibi. Ölümlü insanoğlunun ölümsüzlük arzusu ruhunun derinliklerinde yerleşmiş olmalı ki ilk macerasında şeytan onu “ebediyet ağacı” (Taha, 20/120) yani “sonsuz yaşama” vaadiyle oyuna getirmiştir. Öldükten sonra dirilmeye inanmak, bu kültürle yetişmiş insanlar için kolay olabilir ama bu duyguyu kaybetmiş toplumlarda öldükten sonra dirilmeye inanmayı zorlaştıran bariyerler bulunmaktadır. Kur’an, cahiliye Arap insanını oraya getirebilmek için, vahiy sürecinin yarısından fazla bir zaman diliminde uğraşmış; bu süreçte Kur’an’ın üçte ikisi inmiştir.

Âlemi, dünya ve ahiret olmak üzere ikiye ayıran vahiy bilgisi, dünya hayatının cennet olması için insanlara cennetlik amelleri yapmaya teşvik etmiş, cehennemlik işleri yapmaktan sakındırılmıştır. Yani cennet ve cehennem olguları da bir bakıma dünyanın iyiliği için tasarlanmıştır. Genel olarak inanç, bu konuda başat rol oynamaktadır. İnsanlık tarihine göz atılacak olursa, hangi din olursa olsun, kitabı veya değil- en sanatkârane yapılar, tapınaklara ait olduğu müşahede edilmektedir.

İslam’ın model insan tipleri Kur’an (Yasin, 36/12) ve Sünnet’te ortaya konulmuştur. Sahabe bundan esinlenerek, kendi dönemi için farklı modeller oluşturmuştur. Bunlar tarihte, içinde bulunulan zaman, ortam, mezhep ve meşreplere göre renklilik arz ederler.

İnsanoğlu yaşarken ‘yaşatma gayreti’ içinde olacaktır ama öldükten sonra bile yaşamak için de ufuklar açıktır. Biz sadece, “öldükten sonra da yaşamaya devam etmek isteyen insan modeli” üzerinde duracağız. Bunlar, âhireti de hesaba katan ama dünyanın cennet olması için çabalayan insan tipleridir. Öncelikle “Kim İslâm’da güzel bir çıkış açar da, kendisinden sonra o yoldan gidilirse, o kimseye bu çıkıştan gidenlerin ecri kadar sevap yazılır. Bu çıkıştan gidenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez.” (Müslim “İlim” 15) hadisinden hareketle, güzel bir adet ortaya koyanların sevabı süreklidir.

Öldükten sonra da yaşamak isteyen Müslüman insan tipinin oluşmasına özellikle rehberlik eden “İnsanoğlu ölünce dünyadaki eylemleri biter ancak sadakayı-ı câriye, insanların yararlanacağı bilgi /buna dayalı üretim ve ardından dua edecek/ ettirecek evlat bırakanların eylemleri sürer” (Müslim “Vasiyye” 14) hadisinden hareketle, İslam’ın model insan tipini, teorik olarak, çağımıza taşımaya çalışacağız. İşin akademik boyutu burada durmamıza izin vermeyecek, İbn Hibban’ın (ö.354/965) Sahih’inde, çeşitli vesilelerle yinelediği “bu sayılanlar, belli başlı ameller olup; ötesinin de bulunduğu” fikrinden hareket edeceğiz. En üst kalite olan İhsan’ı (Buhari, İman 37; Müslim, İman 1, 5, 7) yakalamak için devinen insan tipini ortaya koyma çabası içinde olacağız. Çünkü bu maddeler, öldükten sonra da yaşamının formülünü içermektedir.

Din, güçlü bir olgu olmasına rağmen, bu modelin gerçekleşmesinde tek başına başarı sağlayamaz; gerekli olan diğer şartlar da oluşunca bu insan tipi ortaya çıkar. Tıpkı yapılacak bir deneyde, sadece bir unsurun bulunmayışıyla deneyin gerçekleşmediği gibi. İşte ilgili şartların oluşmasına çalışmak için de öncelikle bunların ne olduğunun bilgisi gerekmektedir. Bilgi ve bilginin korunduğu bir ortam da gerekir. Nitekim İbn Sina’nın (ö.428/1037) “İlim, takdir edilmediği yerden göçer” dediği nakledilir.

Çağımızda bu insan modelinin oluşması, birkaç yüzyıldır halkı Müslüman olan ülkelerden göçen ilimin tekrar yurduna dönebilmesi söylemin peşinden gelecekler eylemlerle mümkün olabilecektir. Beynimizde yitirdiğimiz “inanıyorsanız; üstünsünüz” (Ali-İmran, 3/139) düşüncesini tekrar kazanmak ve “yitik malmız olan hikmeti, bulduğumuz yerden almak” için, önce öz eleştiri sonra da bunu gereği olan eylemleri yapmak gerekmektedir. Bunun için tarih, coğrafya, mimarî vb. alanlarda “km. taşları” mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Model İnsan, Hadis, Öldükten Sonra, Amel.

* Bu makale, Nisan- 2018 tarihinde Kahraman Maraş’ta düzenlenen “Uluslararası İslâm ve Model İnsan Sempozyumu’nda sunulan “İnsan Ölüncü Dünyadaki Eylemleri Biter; Üç Tip Hariç” Hadisinden Hareketle, Model İnsan” adlı sempozyum metninin makale formatında düzenlenmiş şeklidir.

**Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, <https://orcid.org/0000-0001-7068-6253>, mustafaisik@nevsehir.edu.tr

Abstract

The human models began to be shaped and categorized with the first known names of the humanity: such as the two sons of Adam, Cain and Abel. Revelation knowledge, which separated the universe as the world and afterlife, encouraged the human to act heavenly to turn the world into a paradise, and helped them abstain from hell-deserving actions. In other words, the facts of paradise and hell were designed for the goodness of this world, in a sense. Belief in resurrection after death can be simple for the individuals who are grown up in such a culture; however, there are barriers complicating the belief in resurrection after death in societies, which are deprived of this sense. Kur'an struggled through half of the revelation process in order to bring the Arabs of the pre-Islamic age of ignorance to that point, during this time-span two-third of Kur'an was revealed. The immortality desire of the mortal human must have been nested deep in his soul, since the devil trapped him by promising the "tree of immortality" (Taha, 20/120), in other words promising an eternal life.

Human being should be in 'an effort to keep others alive' while living; however, the horizons are open to live even after death. While saying "What I left nothing except this headstone?" in the cultures with a tradition of grave, actually the human tries to manifest the desire for an eternal life even after all of the humanity is dead.

Belief, in general, has a dominant role in this issue. When the history of the humanity is examined, it is observed that the most artistic structures are that of the temples, whatever the religion is-whether with a book or not.

The model human types are presented in Kur'an and Sunnah. Inspiring from this, the companions of the prophet Muhammad (peace be upon him), have designed different models in their era. These vary according to the time period, location, sect, and spirit.

We will only focus on the human model "who wants to live after death". These are the human types, who believe in the afterlife, but at the same time, who are struggling to turn the world into a paradise. Firstly, with reference to the verse "Whoever breaks a fresh ground in Islam, and gains followers in this road, this individual will acquire merit as much as the followers' gained rewards. And nothing will lessen from the rewards of the followers." (Müslim, "İlim" 15) the ones who present something good have continuous reward.

We will try to bring the model human type of Islam to our age theoretically, with reference to the hadith "When the human being dies, his/her actions in the world conclude; however, actions continue of the ones who left behind sadaka-i câriye, (the information left behind and production based-on it, and a child left behind on the world who prays or makes others pray) (Müslim, "Vasiyye", 14), which particularly leads the Muslim human type. The academic aspect of the issue will not let us stay in this point, therefore, we will continue with the idea of Ibn Hibban (death 965), which was repeated for various reasons in his Sahih, "these listed, are the main actions, there are much further". We will try to manifest the human type struggling to catch the highest quality, (Buhari, "İman" 37; Müslim, "İman" 1, 5, 7) that is the benevolence. It is because these items include the formulas of living after death.

Although the religion is a powerful phenomenon, it cannot alone provide success in realization of this model; this human type appears when the other necessary conditions are developed. Just as an experiment becoming futile due to the absence of one factor. Here, in order to struggle to develop the relevant conditions, it is necessary to learn about what they are. The knowledge and an atmosphere preserving this knowledge is also necessary. Accordingly, Ibn Sina (death 1037) was narrated to mention "Science migrates from the place where it is not appreciated."

Generating this human type in our age can only be possible with the actions in accordance with the narration of return of the science, which has migrated from the countries with Muslim population for several centuries. It is necessary to firstly do self-criticism and act accordingly in order to regain the thought "if you believe; you are the superior" (Ali-İmran 3/139) that we lost from our minds, and "to take our lost stuff, wisdom, from the place where we lost it". In order to achieve that, there are "milestones" in fields such as history, geography, architecture, etc.

Keywords: Model Human, Hadith, After Death, Action.

1. GİRİŞ

İnsanlık âleminin bilinen ilk isimleriyle insan modelleri oluşmaya ve de ayrışmaya başlamıştır: Âdemin iki oğlu Hâbil ve Kâbil gibi.

Ölümlü insanoğlunun ölümsüzlük arzusu ruhunun derinliklerinde yerleşmiş olmalı ki ilk macerasında şeytan onu "ebediyet ağacı" (Tâhâ, 20/120) yani "sonsuz yaşama" vaadiyle oyuna getirmiştir.

Öldükten sonra dirilmeye inanmak, bu kültürle yetişmiş insanlar için kolay olabilir ama bu duyguyu kaybetmiş toplumlarda öldükten sonra dirilmeye inanmayı zorlaştıran bariyerler bulunmaktadır. Mesela Kur'an, cahiliye Arap insanını o noktaya getirebilmek için, vahiy sürecinin yarısından fazla bir zaman diliminde uğraşmıştır. Vahiy sürecinin Mekki-Medenî ayırımına göre, el-Bakara suresiyle başlayan Medine dönemi öncesinde 85 veya 91 sure indiği belirtilmektedir ki bu da Kur'an'ın üçte ikisine tekabül etmektedir. İnsan, akıl erdiremeyeceği bu işi akılla çözmek istemiş; "Kendi yaratılışını unutarak, akılı sıra bize karşı delil niteliğinde misaller getirmeye kalkışmış: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?!" demiştir. (Yasin, 36/78)

Âlemi, dünya ve ahiret olmak üzere ikiye ayıran vahiy bilgisi, dünya hayatının cennet olması için insanlara cennetlik amelleri yapmaya teşvik etmiş, cehennemlik işleri yapmaktan sakındırmıştır. Yani cennet ve cehennem olguları da bir bakıma dünyanın iyiliği için tasarlanmıştır. Genel olarak inanç, bu

konuda başat rol oynamaktadır. İnsanlık tarihine göz atılacak olursa, hangi din olursa olsun, kitabî veya değil- en sanatkârane yapılar, tapınaklara aittir.

İslam'ın model insan tipleri, Kur'an ve Sünnet'te ortaya konulmuştur. Kur'an'a konumuzu ilgilendiren insan modeli olarak baktığımızda "Şüphesiz ölüleri diriltecek olan biziz. Onların gelecek için yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları her izi de yazıyoruz; aslında biz her şeyi apaçık bir ana kitaba kaydetmekteyiz." (Yasin, 36/12) buyurulduğunu görürüz.

Sahabe, Kur'an'dan ve onun yaşayan örneği Hz. Muhammed'den esinlenerek, kendi dönemleri için farklı modeller oluşturmuştur. Bu modeller tarihte, içinde bulunulan zaman, ortam, mezhep ve meşreplere göre renklilik arz ederler.

İnsanoğlu yaşarken 'yaşatma gayreti' içinde olacaktır ama öldükten sonra bile yaşamak için de ufuklar açıktır. Biz sadece, "öldükten sonra da yaşamaya devam etmek isteyen insan modeli" üzerinde duracağız. Bunlar, ahireti de hesaba katan ama dünyanın cennet olması için çabalayan insan tipleridir. Öncelikle "Kim İslâm'da güzel bir çığır açar da, kendisinden sonra o yoldan gidilirse, o kimseye bu çığırdan gidenlerin eciri kadar sevap yazılır. Bu çığırdan gidenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez." (Müslim "İlim" 15) hadisinden hareketle, güzel bir adet ortaya koyanların sevabı süreklidir.

Bakara Suresi'nde, iki tip insandan bahsedilir: Biri bu dünyalık öteki hem bu dünyalık hem öte dünyalık.

(فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن خَلَقٍ) (Bakara, 2/200-202)

(وَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ) (أُولَئِكَ لَهُمْ تَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا)

200- İnsanlardan öyleleri vardır ki "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada iyilik ver", diye dua ederler. Böyle bir kimsenin ahretten hiç nasibi yoktur.

201- İnsanlardan öyleleri vardır ki "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi Cehennem azabından koru" derler.

202- İşte kazandıklarından bir payı olan bunlardır. Allah hesabı çok çabuk görür.

Dünyaya gelmeyen Ahireti olmaz. Dünyaya gelenin de Ahiret hayatına inandığı takdirde, dünyayı Cennet gibi yapmak ve Ahirette de Cenneti kazanmak için kafasına koyacağı düşünce, vahyin bu yönlendirmesi olmalıdır. Öldükten sonra da yaşamayı sürdüreceği olan insan modeli buradan çıkacaktır.

Halk aşığı "Bir dikili taştan başka nem kaldı" derken ölen kişinin, giderken dünyada bir şeyler bırakmak arzusunu dile getirir. Öldükten sonra dünyada adının anılmasını sağlayacak işler yapmak herkesin normal arzusu olabilir. Ancak daha ötesini, ahirete inananların öte dünyada da getirisi olacak ameller yapabileceğini vahiy bize haber vermektedir.

Makaleye geçmeden önce, bazı hususların açıklanmasında yarar görülmektedir:

Bu makalede bize göre özgün olup -bildiğimiz kadarıyla- bu konuda daha önce yapılan bir araştırma yoktur.

Makalenin amacı, hadislerde verilen sayıların önemine binaen verilmiş rakamlar olup; daha fazla olmasına engel olmadığı belgelenmesidir.

Bu makalede, temel alınan metin üzerine başka metinlerin ilavesiyle, 'hadislere bütüncül bakma'yı denemiştir.

Kaynaklardan yararlanmada 'en erken olan kaynaklar'ın verilmesine özen gösterilmiştir. Sonraki yüzyıllardaki çalışmalardan yapılan iktibaslar 'anlamayı kolaylaştırıcı' olduğu düşünülen açıklamalardır.

Hadis metinlerinin sübutu açısından birkaç erken dönem kaynakla yetinilmesi, yazarın ikna olması ve makale boyutunun zorlanmaması içindir.

2. "İNSAN ÖLÜNCE DÜNYADAKİ EYLEMLERİ BİTER; ÜÇ TİP HARİÇ" HADİSİ

Yüce Allah Elçisi'nin vahyi tebliğ etmesinin ötesinde tebyin görevi de vardır. Bu görev, insanlar içinden seçilmiş bir elçinin, vahyi hayata uyarlama işidir. Bu insanı seçen Yüce Allah, onu vahiyle eğitip öğretirken hayatın gereksinimi olan şeyleri yapması için elçisine yetki vermiştir. 23 yıla yayılan vahiy sürecinde cahiliye toplumu, inanan insanlar üzerinden medeni bir topluma evrilmiştir. Medine döneminde ahirete iman konusu aşıldığı için, dünyada yapılması gereken işler devreye girmiştir.

Ahirete imanın dünyaya yansması olan “dünyayı cennet etmek” gayesi esas alınmıştır. Bu da yetmemiş; yeni ufuklara doğru açılım sağlanmıştır. Öldükten sonra da yaşamaya devam...

Öldükten sonra da yaşamak isteyen Müslüman insan tipinin oluşmasına rehberlik eden hadis ise şudur: “İnsanoğlu ölünce dünyadaki eylemleri biter ancak

a) Sadakay-ı câriye,

b) İnsanların yararlanacağı bilgi/ buna dayalı üretim

c) Ardından dua edecek/ettirecek evlat bırakanların eylemleri sürer.” (Müslim, “Vasiyye” 14) hadisinden hareketle, İslam’ın model insan tipini, teorik olarak, çağımıza taşımak durumundayız. Burada altı çizili olan üç madde, geçtiği her yerde altı çizili olarak vurgulanacaktır.

Bu durumda, metnin ilk geçtiği kaynak önem arz ediyor:

Ali b. Hucr’un (ö.244/858) şeyhi İsmail b. Cafer’den (ö.180/796) rivayet ettiği hadislerde (İbn Hucr, 1998, 318) geçmektedir.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: ثنا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ "

İsmail b. Cafer> Alâ b. Abdurrahman b. Yakub> babası (Abdurrahman)> Ebû Hureyre> Allah Elçisi (s. a. s.) “İnsan ölünce amelleri biter ancak şu üç tip insanın amelleri kesintisiz devam eder:

1- Sadakay-ı câriye

2-Faydalanılan ilim/bilgi

3-Kendisine dua eden iyi evlat.”

Bu haber,

1- Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) *Müsned*’inde (İbn Hanbel, 2001, 14: 438)

2- Darimî’nin (ö.255/868) *Sünen*’inde (“Mukaddime” 46)

3- Müslim’in (ö.261/874), *Sahih*’inde (“Vasiyye” 14)

4- Ebû Davud’un (ö.275/889) *Sünen*’inde (“Vesaya” 14)

5- Tirmizî’nin (ö.279/892) *Sünen*’inde (“Vakıf” 36)

6- Nesai’nin (ö.303/915) *Sünen*’inde (“Vesaya” 8)

7- Buhârî’nin *Sahih*’inde geçmemekle birlikte *el-Edebu’l-Müfred*’inde, (Buhari, 1889, 28) geçmektedir.

Bunların hepsinde de hadis Ebû Hureyre’den (ö. 58/678) rivayet edilmektedir. Ancak

8- İbn Mâce’nin (ö.273/ 887) *Sünen*’inde (“Mukaddime” 20) “İnsanlara Hayrı Öğretenin Sevabı Babı’nda” Ebû Katade’den, lafzı farklı fakat manası aynı bir rivayet geçmektedir:

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أَنَسَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " خَيْرٌ مَا يُخَلَّفُ الرَّجُلُ مِنْ بَعْدِهِ ثَلَاثٌ: وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ، وَصَدَقَةٌ تَجْرِي يَبْلُغُهُ أَجْرُهَا، وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ "

İbn Mâce> İsmail b. Ebî Kerime el-Harranî> Muhammed b. Seleme> Ebû Abdurrahim> Zeyd b. Ebi Üneyse> Zeyd b. Eslem>Abdullah b. Ebi Katade> Babası (Ebû Katade)> Allah Elçisi:

“Kişinin ardında bıraktığı hayırlı olan üç şey vardır:

1-Kendisine dua eden iyi evlat

2-Sevabı kendine ulaşacak olan sadakay-ı câriye

3-Kendinden sonra kullanılan bilgi.”

İbn Mâce, aynı metni bir başka senedle de rivayet etmiştir.

Bu rivayetin manası, Kütübü Sitte ya da Kütübü Tis’a’da geçen rivayetlerle örtüşmektedir. Hadisin sened ve metninde sorun gözükmediğinden; sahih olarak bilinmektedir.

2.1. SADAKAY-I CARIYE

Bu haberi, Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sünen*’inde, vakıf konusunda (“Vakıf” 36) ele aldığını yazmıştık. Hadis şerhlerine baktığımızda, Nevevî (ö.676/1277), Müslim şerhi el-*Minhâc*’da (Nevevî, 1972,11: 82) bu üç amelin, sevabı kesintisiz olduğu için “vakıf” sayıldığını söylemektedir. Çünkü bu maddeler, öldükten sonra da yaşamının formülünü içermektedir. Esasen bu hadisten koskoca bir vakıf

medeniyeti doğmuştur. İslam medeniyetinde vakıfların yeri çok önemlidir. Selçuklu ve Osmanlı yönetiminde kalmış ülkemiz topraklarında halen vakıf eserlerden istifade edilmektedir. Sadakay-ı câriye denildiğinde, özellikle mimaride çeşme, köprü, cami, medrese, hamam, kütüphane vb. yapılar akla gelmektedir. Hadisteki “Faydalı ilim” maddesiyle ilgili olarak âlimler, genelde kitap telifini misal verirler. Nitekim İbn Melek (ö.821/1418), İmam Begavî’nin (ö.516/1122) *Mesâbihi’s-sünne*’sine yaptığı serhte, kelam, tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslam bilimlerinde eser telif etmeyi faydalı ilim sayarken matematiği de bunlara ekler. (Begavi, 2012, 1: 93)

2.2. FAYDALI İLİM

“Faydalı ilim” diye tercüme ettiğimiz madde, yukarıdaki rivayetlerde (وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ /أَوْ عِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ) “kendisinden yararlanılan bilgi” şeklinde geçmişti. Temel İslam Bilimleriyle ilgili eserlerde bu maddenin izahı, genelde “kitap yazma” olarak örneklendirilmiştir. “Algıda seçicilik” bunu gerektirmektedir. Çünkü âlimlerin en belirgin eylemi, kitap telif etmektir. Faydasız ilimden Allah sığınma, bilineni yapmakla ilgili olabilir.

“İcat” dediğimiz, insanlığın yararına yapılmış buluşlar da “faydalı ilim” kapsamındadır. Galile (ö.1642), Newton (ö.1727), Pasteur (ö.1895), Edison (ö.1931) vb. bilginlerin buluşları gibi.

Az yukarıda İbn Melek’in (ö. 821/1418) *Mesâbihi’s-sünne* serhinde, kelam, tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslam bilimlerinde eser telif etmeyi faydalı ilim sayarken matematiği de bunlara eklediğini görmüştük. Ancak iki asır sonra ondan iktibas yapan Ali el-Kârî (ö.1014/1606) *Mirkatü’l-mefatih*’te (el-Kârî, 1892, 1: 285) “وَفِيهِ نَظْرٌ” diyerek matematiği tartışmaya açar. 17. yüzyıl, Batının fen bilimlerinde gelişmeler kaydettiği; yeni buluşlara imza attığı yıllardır. Doğunun ise sadece din bilimleriyle yetindiği yüzyıllardır. Batının “beygir gücünden motor gücüne geçişi” insanlar ve hayvanlar âlemine büyük bir iyilik olmuştur.

Hadiste geçen “el-insan (الإنسان)” kelimesini 4 Halife, Emevi; Abbasî, Memluklu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kendi ayakları üstünde durabilen devletlerin âlimleri “Müslüman” olarak anlamışlardır. Yaşadıkları çağların algısı da buna imkân vermiştir. Ancak 19. yüzyılda Osmanlı’nın çöküşüyle sömürge konumuna düşen ‘Halkı Müslüman Ülkeler’de bir kırılma yaşanmıştır. Batı’nın bilim ve teknolojiye yükselişine paralel olarak gelişen ticari ve askeri üstünlük, elden çıkan bölgelerde fikir planında da bir değişimi doğurmuştur. Oryantalizmin Hindistan’dan Mısır’a sıçraması bu ülkelerin ele geçirilmesiyle eş zamanlıdır.

Salih amel işleyen ve insanlığa yararlı olanların durumu ne olacaktır? Bu noktada Süleyman Ateş, el-Bakara, 2/62 ayetinin (إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ ءَآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ) tefsirinde, “Kitap ehlinde Allah’a ve ahirete inanmış olan kimselerin ancak Hz. Muhammed’e inanmak şartıyla ahirette üzüntüye uğramayacakları” fikrini onaylamaz; “kanaatimize göre, ayette böyle bir kayıt yoktur.” der. Âli-İmrân 113-115 ve Mâide 69 ayetlerine gönderme yaptıktan sonra: “Allah cennete girmek için üç şart belirlemiştir: 1-Allah’a şirksiz iman 2-Ahiret gününe iman 3- Salih amel”. (Ateş, 1998, 1/174-175)

Mustafa Öztürk, Kur’an-ı Kerim’de geçen el-insan (الإنسان) kelimesinin özellikle kâfirleri amaçladığı ifade etmektedir. (Öztürk, 2016, 22) Bu anlamda, “Hadiste geçen el-insan kelimesi, genel olarak insanı ifade ediyor olabilir mi?” sorusunu sorabiliriz. Motoru icat ederek beygir gücünü yükselten teknik, insanlardan çok hayvanlara yararlı olmuştur. Elektriği icat eden Edison (ö.1931) insanlığa yararlı olmuştur. Şu anda kullandığımız bilgisayar ve ona bağlı internet teknolojisi, anlatılması saçma olacak nice yararlar sunmaktadır.

Biz, şu veya bu şekilde, ahireti kâfirlerin cennete giremeyeceği; amellerinin boşa gideceğini ayetlerle temellendirsek de, bunlardan buluş yaparak insanlığa faydalı olanlar, öldükten sonra bu dünyada yaşamaktadırlar. Adlarıyla anılan buluş ve bilimsel kanunlar onların kesintisiz anılmasını sağlamaktadır.

2.3. HAYIRLI EVLAD: Hadisimizde bir madde olarak geçen “Hayırlı evlad”, Kur’an-ı Kerim’e baktığımızda, tüm peygamberlerin dualarında istedikleri bir şeydir. İbrahim (a.s.) (رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ) (İbrahim, 14/40-41) diye dua etmiştir. Hz.

Peygamber bize bu duayı özellikle Tahiyat'ta okumamızı öğretmiştir. Bugün bizler de bu duayı okuyarak, "Salih evlat" olmaya kendimizi aday gösteriyoruz.

Yine Peygamberimizin Kur'an'dan esinlenerek bize öğrettiği bir başka dua, tam da bu hadiste geçen konu; öldükten sonra da yaşamayı sağlayacak olan insan modelinin oluşma felsefesidir: Bu duayı bize yine özellikle Tahiyat'ta okumamızı öğretmiştir:

(وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ) (Bakara, 2/200)

Her Müslüman, namaz vesilesiyle bu duayı günde birkaç kez yapmak suretiyle, duanın kabulü ayrı mesele- kendine telkinde bulunmuş olur.

3. KESİNTİSİZ AMELLER, ÜÇ SAYISI İLE SINIRLANDIRILMIŞ DEĞİLDİR

Bu hadiste sayılan üç kişi, Yüce Allah Elçisinin bir vesileyle, özellikle önemli olmaları nedeniyle dile getirdiği üç amel tipidir. Yoksa üç rakamıyla sınırlı değildir. Bunu, bildiğimiz kadarıyla, ilk olarak İbn Hibban (ö.354/965) dile getirmiştir. İbn Hibban, *el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekâsîm ve'l-Enva'* adlı eserinde hadis/ sünneti 5 ana bölüme ayırmış (İbn Hibban, 2012, 1: 63); 3. Bölüme (Bilinmesi Gerekli Haberler) = (إِخْبَارُ الْمُصْطَفَى ص عَمَّا احتيج إلى معرفتها) adını vermiştir. 80 neviden oluşan bölümün 32. Nev'ine (إخباره ص عن الأشياء التي حصرها بعد معلوم من غير أن يكون المراد من ذلك العدد نفيًا عما وراءه) "Bazı şeyleri kısaca, belli bir sayıda söylediği; bundan fazlasının olamayacağını murad etmediği" konusunda birçok örnek vermiştir. Mesela, Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkının 5 olduğu; 6 veya daha fazla olmasına engel olmadığını belirtmiştir. (İbn Hibban, 2012, 5: 18, 23) Biz bu sayılanların, belli başlı ameller olup; ötesinin de bulunduğunu" fikrinden hareket edeceğiz.

3.1. DÖRT AMELİN SEVABI, ÖLDÜKTEN SONRA DA DEVAM EDER

İbn Hibban'ın, hadislerde 'Bazı şeylerin belli bir sayıda söylendiği; bundan fazlasının olamayacağını murad etmediği' prensibine bakacak olursak; kimi rivayetlerde aynı haberin sayılarının değiştiğini görürüz.

Ahmed b. Hanbe'lin *Müsned'*inde geçen haberin sened ve metni şöyledir: (Risâle: 2001, 36/585, 656)

حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي عِمْرَانَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَرْبَعَةٌ تَجْرِي عَلَيْهِمْ أَجْرُهُمْ بَعْدَ الْمَوْتِ: مُرَابِطٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَجْرِي لَهُ مِثْلُ مَا عَمِلَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَجْرُهَا لَهُ مَا جَرَتْ، وَرَجُلٌ تَرَكَ وَلَدًا صَالِحًا فَهُوَ يَدْعُو لَهُ"

İbn Hanbel> Hasen> İbn Lehiya> Halid b. Ebû İmran> Ebû Umame el-Bahilî>Allah Elçisi: "Dört amelin sevabı öldükten sonra da devam eder:

- 1- Sınır boylarında Allah yolunda / savaşıyor, nöbet bekleyen
- 2- Kişinin yaptığı işin yapılmaya devam edilmesi sayesinde
- 3- Sadakayı cariye
- 4- Ardından dua edecek iyi bir evlat bırakan kişi.

Bu haberde ilk üç kişiye, 4. olarak; 4. olarak; (مُرَابِطٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) "Allah yolunda sınırlarda savaşıyor veya nöbet bekleyen kişi" eklenmektedir. Bu rivayet ayrıca (كُلُّ مَيِّتٍ يُحْتَمَى عَلَى عَمَلِهِ إِلَّا الْمُرَابِطَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِنَّهُ يَتَمَوُّ لَهُ عَمَلُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) = "Ölenlerin ameli sona erer ama Allah yolunda sınırda bekleyen kişinin sevabı kıyamete kadar devam eder" şeklinde, hadis kaynaklarında (İbn Mansur, , 1982: 2: 194; İbn Hanbel, 2001, 28: 589, 646; 39: 374, 377) geçmektedir. Nitekim bazı sahabileri, o zaman için fetih ya da sınır bölgelerinde görüyoruz. Safvan b. Muattal'ın (ö.19/640) Samsat'ta olduğu ve bulaşıcı bir hastalıktan öldüğü gibi.

Sınır boylarında Allah yolunda savaşıyor, fetihler yapan komutanın öldükten sonra dünyada yaşadığı malumdur. Mesela İstanbul'u fetheden '2. Mehmed'in "Fatih" adıyla anılması gibi, öldükten sonra yaşadığının belgesidir.

4.2. BAZI AMELLERİN SEVABI, ÖLDÜKTEN SONRA DA DEVAM EDER

Yukarıda üçle başlayıp dörtle devam eden kesintisiz ameller, bazı rivayetlerde yediye kadar yükselir. Ancak bu yükselişte anılan çeşitli maddeler, "sadakayı cariye çerçevesinde" cereyan eder.

İbn Mâce'de (ö.273/ 887), yukarıda geçen rivayetten sonra, ("Mukaddime" 20) ayrıntıya giren şu haber yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَحْيٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبِ بْنِ عَطِيَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْزُوقُ بْنُ أَبِي الْهُدَيْلِ قَالَ: حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْأَعْرُبِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى: «إِنَّ مِمَّا يُلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عُلِّمَهُ وَنَشْرَهُ، وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ، يُلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ»

Muhammed b. Yahya>Muhammed b. Vehb b. Atıyye> el-Velid b. Müslim> Merzuk b. Ebû Huzeyl> el-Zühri> Ebû Abdullah el-Egar> Ebû Hureyre> Allah Elçisi: “Mü’min kişinin öldükten sonra kendisine ulaşan amelinden ve hayrâtından bir kaç tanesi:

1. Öğrettiği ve yayınladığı ilim

2. Geride bıraktığı hayırlı evlâd

3.1. Miras olarak bıraktığı mushaf

3.2.Yaptırdığı meşid

3.3.Yolcular için inşa ettirdiği ev

3.4. Akıttığı su

4. Sağlığı tam yerinde iken malından verdiği/ çıkardığı sadakadır. Bunlardan hangisini işlemiş ise, ölümünden sonra sevabı kendisine ulaşır.” denilmektedir. (Darimi, “Mukaddime” 20)

İbn Şihab ez-Zühri’nin (ö.124/742) Ebû Abdullah el-Egar tarikiyle, Ebû Hureyre’den farklı olarak rivayet ettiği metin, ravi’in bu hadisi o günlerde nasıl anladığını aksettirmesi açısından önem arz etmektedir:

Bu metinde ilk iki madde, ilk hadiste geçen kesintisiz amellerdir. Mushaf’ın kısa ömürlü olduğunu düşünürsek, diğer maddeler sadakay-ı câriye kapsamına girmektedir. Kaldı ki Mushaf’ı bu kapsamda ele almamak bizi anakronizme düşürebilir. Çünkü o devirde neyin ne kadar önemli olduğunu; özellikle de Mushaf’ın önemini bilmiyoruz.

Bu rivayet İbn Şihâb ez-Zühri’nin (ö.124/742) öncesinde veya döneminde konunun nasıl anlaşıldığı konusunda da bilgi vermektedir. 1. ve 2. maddeler ilk hadisin iki ana maddesini oluşturmaktadır. Diğer maddeler ise sadakay-ı câriyenin açılımı durumundadır. Ancak burada sadaka kavramı “sağlığında kendi eliyle verdiği” (Buhari, “Zekât” 11; Müslim, “Zekât” 92, 93.) şeklinde özelleşmektedir. Hadis tercümemizin 4. maddesinde geçen “Sağlığında, gönülden verdiği sadaka” şüphesiz değerlidir ancak çalıştığımız konuda sadakanın sürekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bunlar, tercümemizin 3. maddesinde geçen 4 çeşit amel olarak çeşitlenmektedir. Burada bir ravi tasarrufu olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim bu maddelerden bazılarının müstakil olarak ‘öldükten sonra da sevabı süren ameller’den sayıldığını görmekteyiz.

Mesela, Bezzar’ın (ö.292/ 905) *Müsned*’inde, Enes’den (ö. 93/715) gelen bir rivayet (Bezzar, 2009, 13: 483) bulunmaktadır:

عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى: سَبْعٌ يَجْرِي لِلْعَبْدِ أَجْرُهُنَّ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ، وَهُوَ فِي قَبْرِهِ: مَنْ عُلِّمَ عِلْمًا، أَوْ كَرِيَ نَهْرًا، أَوْ حَفَرَ بِنْرًا، أَوْ عَرَسَ نَخْلًا، أَوْ بَنَى مَسْجِدًا، أَوْ وَرَّثَ مُصْحَفًا، أَوْ تَرَكَ وَلَدًا يَسْتَعْفِرُ لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ

“Yedi ameli vardır ki kulun ölümünden sonra, kabrindeyken de sevabı sürer:

1- Bir ilim öğretme

2- Nehir akıtan

3- Kuyu kazıp su çıkartan

4- Hurma fidanı diken

5- Mescid yaptıran

6- Mushaf miras bırakan

7- Ölümünden sonra dua edecek evlat bırakan.”

Önceki haberdeki 1. ve 2. (burada 7.) maddeler aynı kalırken, burada (2. ve 3. maddelerde) suyun ayrıntısına girilmektedir. Artezyen diyebileceğimiz kendi kendine çıkan veya akan su ve kuyu vurdurarak çıkan su, ayrı ayrı madde olarak gelmektedir. Nebi (s.a.s.) “En faziletli amel hangisi?” sorusuna “Su sağlanan/ çıkarmandır” cevabını vermiştir. (Ahmed b. Hanbel: Risale: 2001, 37: 124; 39: 264) ‘Mushaf’ maddesi tarihsel de kalsa, ‘Mescid’ maddesi sadakay-ı câriye kapsamına girmektedir. Ağaç dikmek maddesi ise listeye eklenmektedir. Ağaç dikmek yüzeysel gibi gözükse de Hicaz ya da İç Anadolu coğrafyasında özel önem arz etmektedir. Ağaç, insandan uzun ömürlü olabileceği için, haberlerde “öldükten sonra sevabı kesintisiz süren” ameller içinde ele alınmaktadır. Ahmed b. Hanbel,

Müsned, (İbn Hanbel, 2001, 19: 479; 20: 307) ve Müslim'de ("Musâkât" 8) geçen rivayetlerde; "Herhangi bir Müslüman bir şey eker ya da ağaç diker de ondan kuş, insan veya hayvan yerse, onun için sadaka olur" cümlesi geçmektedir. Bu genel haber, yukarıdaki maddeler içinde "hurma" olarak özelleşmektedir. Çünkü yaşanan Hicaz coğrafyası onu gerektirmektedir.

Üçle başlayan sayının önce dörde çıkması sonra yediye yükselmesi konusu, hadis metninin biricik olduğunu düşünmemiz, sorun olabilmektedir. Sayının şu ya da bu olması konusunda yanlış düşünmemizin nedeni, bir sözü Yüce Allah Elçisi'nin bir kere söylediği varsayımdır. Oysa sözlü kültürde hayat konuşmalarla sürdüğünden; farklı zaman ve mekânlarda, değişik bağlamlarda bu cümleler tekrar tekrar söylenmiş olabilir. Bunu zaman, zemin, ortam ve bağlam belirler. Bu yüzden bir hadisin 'biricik' olduğu düşünülmemelidir. Sayılar da buna göre değişebilir.

4. 3. " BİR ÇIĞIR AÇMAK..." DA KESİNTİSİZ AMELLERDENDİR

Bir çığır açmak da kesintisiz eylemlerdendir. Böyle bir hadise yaşanmış; bu olay üzerine hadis söylenmiştir. Sebeb-i vurûdu bilinen bu sözün bağlamı açık olduğundan, anlaması daha kolay olmaktadır.

Ulaşabildiğimiz ilk kaynaklardan Ebû Davud el-Tayâlisî'ye (ö.204/819) baktığımızda olay, (Müsned, Dârü'l-Ma'rife, 1999, 2/55) Cerîr b. Abdillâh'ın (ö.51/671) dilinden anlatıldığını görürüz:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عُونَ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْمُثَنَّرَ بْنَ جَرِيرٍ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَدْرِ النَّهَارِ فَجَاءَ قَوْمٌ حُفَاءَ عُرَاةٍ مُجْتَابِي التَّمَارِ عَلَيْهِمُ الْعَبَاءُ أَوْ قَالَ: مُتَقَلِّدِي السُّيُوفِ عَامَّتُهُمْ مِنْ مُضَرَ بَلَّ كُلُّهُمْ مِنْ مُضَرَ قَرَأْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا رَأَى بِهِمْ مِنَ الْفَاقَةِ فَدَخَلَ ثُمَّ خَرَجَ فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ فَخَطَبَ فَقَالَ:

" يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ { [النساء: 1] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ { [الحشر: 18] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ مِنْ ذِرِّهِمْ مِنْ نُؤْيِهِ مِنْ صَاعٍ مِنْ صَاعٍ تَمْرِهِ " حَتَّى قَالَ: «وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ» قَالَ: فَاتَّاهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بِصُرَّةٍ قَدْ كَانَتْ كَفَّهُ أَنْ تَعْجِرَ عَنْهَا بَلَّ قَدْ عَجَزَتْ عَنْهَا فَدَفَعَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَتَتَابَعِ النَّاسُ فِي الصَّدَقَاتِ فَرَأَيْتُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ طَعَامٍ وَثِيَابٍ وَجَعَلَ وَجْهَهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنَّهُ مُذْهِبٌ وَقَالَ: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سَنَةً حَسَنَةً كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُهَا مِنْ عَمَلٍ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِ هِمَّ شَيْئًا وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سَنَةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وَزْرُهَا وَوَزْرُهَا مِنْ عَمَلٍ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا»

Ebû Davud (ö.204/819)> Şu'be (b. Haccâc) (ö.160/777)> Avn b. Ebû Cuhayfe (ö. 116/735)> Münzir b. Cerir> Cerir b. Abdullah (ö.51/671) anlatır:

Bir kaba kuşluk vakti Allah Elçisinin yanında oturuyorduk. Yalın ayak, sırtlarında abaları olan bir takım insanlar geldiler. Ya da şöyle dedi: Kılıç kuşanmış, çoğu hatta hepsi Mudar kabilesinden olan bir grup Allah Elçisine geldiler. Allah Elçisi adamların hallerinin kötülüğünü görünce yüzünün rengi değişti. İçeri girdi, çıkınca Bilal'e ezan okumasın söyledi. Öğle namazını kıldırdı. Ardından şu ayeti okudu: "Ey İnsanlar! Sizi bir tek candan yaratan, ondan eşini var eden; her ikisinden pek çok kadın ve erkek üreten Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Kendisi adına birbirinizden haklarınızı istediğiniz Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve bu akrabalık bağlarını gözetin. Şüphesiz Allah, üzerinizde sürekli gözetleyicidir." (Nisa, 4/1) Sonra da şu ayeti okudu: "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve herkes, yarın için önceden ne göndermiş olduğuna baksın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Haşr, 59/18) Adamın biri dinar, biri dirhem verdi. Biri giysi, biri bir kocam avuç buğday, biri bir kocam avuç hurma... hatta "hurmanın yarısı da olsa" dedi.

Yine aynı yerdeki bir başka anlatım şöyledir: Ensardan biri avuca zor sığan bir kese gümüş getirip Allah Elçisi'ne verdi. Sonra başkaları getirdiler. Allah Elçisi'nin önünde küme küme yiyecek, giyecek yığıldı. Nihayet yüzünden sevindiği anlaşıldı. Buyurdu ki: Bir kimse İslâm'da güzel bir çığır açar da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye bu çığır ile amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır. Amel edenlerin sevaplarından bir şey eksilmez. Her kim İslâm'da kötü bir çığır açar da kendinden sonra onunla amel olunursa, o kimsenin aleyhine bu çığır ile amel edenlerin vebali kadar günah yazılır. Amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez.

Bu haber muhtasar olarak Ebû Davud'un (ö.204/819) çağdaşı ve sonrası kaynaklarda da geçmektedir. Bkz. Abdurrezâk,1403, 11/466; Humeydî (ö.219/834), Humeydi, 1996, 2/250); Ali b. Ca'd (ö.230/845), (İbn Ca'd, 1990, 89); İbn Ebi Şeybe (ö.235/849) (İbn Ebi Şeybe, 1409, 2/350).

Bu haberin benzerleri, sonraki kaynaklarda, yine Cerir'den, uzun veya kısa, benzer anlatımlarla gelmektedir. Darimî'nin (ö.255/868) *Sünen*'inde ise hem Cerir hem de Ebû Hureyre'den gelmektedir. ("Mukaddime" 44)

Açılan çığırın iyi ya da kötü olması, eylemin sonucunu da % 100 etkilemektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Âdem'in iki oğlunun hikâyesi" (Maide, 5/27-31) anlatılır. Burada: "Sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olası. Zalimlerin cezası işte budur!" (Maide, 5/29) buyurulmaktadır.

Bu hâdis ile ilgili bir haber yine ulaşabildiğimiz ilk kaynaklardan Humeydî'nin (ö.219/834) *el-Müsned*'inde (Humeydî, 1996, 218) geçmektedir:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، ثنا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْة، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص «مَا مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْهَا لِأَنَّهُ سَنَّ الْقَتْلَ أَوَّلًا»

Humeydî (ö.219/834) > Süfyan > Ameş (Süleyman b. Mihran) (ö.148/765) > Abdullah b. Murra (ö.100/718) > Mesrûk (ö. 63/683) > Abdullah b. Mes'ud (ö.32/652): Allah Elçisi buyurdu: "Birisi haksız yere öldürülecek olursa, onun günâhından bir pay, âdemin ilk oğluna düşer. Çünkü o adam öldürmeyi âdet edenlerin ilkidir."

Daha sonra İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849) *el-Musannef*'inde (İbn Ebi Şeybe, 1409, 5/435, 436; 7/269) yer almaktadır. Buhârî (ö.256/870) ise bu haberi *Sahihi*'inde, dört yerde, kaydeder. İlki, bab başlığında ta'lik olarak geçer. Hepsinde de gerekçe, "adam öldürmeyi ilk çıkararak kişi" olmasıdır. Ancak şeyhi Humeydî'den, aldığı rivayetin bab başlığında "Kötü Bir Çığır Açan Kimsenin Günâhı" dedikten sonra "Çünkü Yüce Allah'ın şu sözü vardır: Onlar kıyamet gününde kendilerinin günâh yüklerini taşıyacakları gibi bilgisizliklerinden yararlanarak saptırdıkları kimselerin veballerinden de bir kısmını da yüklenecilerdir." (el-Nahl: 16/25)

Biz (إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ) hadisini işlerken, metnin sübutu noktasında mümkün merteye ilk kaynaklarla yetinmeye, h. III. yüzyıldan öteye geçmemeye çalıştık. Ancak konu 'açıklama' mahiyetinde olunca, iş değişmektedir. Bu hadisini kendisine ulaşan senedlerle rivayet eden Tahavî (ö.321/933) *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*'da der ki: "Adamın biri, 'Bu hadis "مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً" hadisiyle çelişmez mi?' diye sordu. Bize göre çelişmek bir yana, bu iki hadis birbiriyle örtüşür. Çünkü orada uyulan sünnet/ açılan çığır, "faydalanılan ilim" durumundadır. (Tahavî, 1994, I: 229, 231) diyerek hadisin 2. maddesiyle ilişkilendirir.

(لَأَنَّ الَّذِي فِي هَذِهِ الرِّوَايَاتِ ذِكْرُ السُّنَّةِ الْمُسْتَنَّةِ فَهِيَ مِنَ الْعِلْمِ الَّذِي يُنْتَفَعُ بِهِ)

5. SONUÇ

İncelediğimiz hadiste 'üç olarak geçen kesintisiz eylemler' önemli, öncelikli ve içerikli olduğu için, bir çırpıda söylenmiş amellerdir. Ezberletilmesi nedeniyle de yaygın olan bu metin nedeniyle, kesintisiz amellerin bu kadar olduğu bilinmektedir. Oysa İbn Hibbân'ın bizi yüzyıllar öncesinden uyarısında 'hepsinin bir anda söylenmediği' vurgulanmaktadır. Aynı durum "İslam'ın şartı, Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı, münafığın alametleri gibi birçok haberde, farklı sayılarla gelmektedir. Burada yaptığımız gibi, hadis eğitim/ öğretiminde bu nokta dile getirilmelidir.

Öncelikle, öncelikli olan kesintisiz amellerin sayıldığı hadis metnindeki rakam giderek artmaktadır. Bu durum, sahabe ve tabiün döneminde yaşayan âlimlerin, hadisi yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle sadakay-ı cariye kapsamına giren amellerin tek tek sayılması buna neden olmaktadır. Tek başına söylenen ameller de eklenince sayı 9'a ulaşmaktadır. Neticede ilk 'üç temel madde'nin öncelikli maddeler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ayrıca anılan birçok husus, sadakay-ı câriye kapsamında ele alınmaktadır. Zaman, zemin ve ortamın değişmesiyle yorumlar da değişmekte; sadakay-ı câriye olacak amellerin ayrıntılı adı konmaktadır.

Tarihte isim bırakan, yüzyıllar ötesinden günümüze ulaşan bazı insanlar, kendi devirlerinde yaşadıkları gibi günümüzde de isimleriyle yaşamayı sürdürmektedirler. Branşımız hadis olduğu için, yukarıdan beri ismini andığımız âlimler yazdıkları eserleri yüzünden anılmayı; başka bir ifadeyle yaşamayı sürdürmektedirler. Komutan ya da idareciler yaptıkları fetihlerle, mimarlar yaptıkları mimarî eserlerle, bina yaptırılan yapıtırdıkları binalarla, bir icad/ buluş yapanlar buluşlarıyla; öldükten sonra da isimleriyle dünyada yaşamayı sürdürmektedirler. 'Bugünün gençliği yarının geleceği' olduğundan;

hayırlı evlat yetiştirmek, milletin geleceğini hazırlamaktır. İbn Haldûn (ö.808/1406), baba Haldûnun oğlu'dur; kendi adının ne olduğu bile düşünülmez.

Öldükten sonra dünyada yaşamak bir şeydir ama dünyada yaptığı işin ahirette de kesintisiz olarak sevabını alabilmek bambaşka bir şeydir. İşte açıklamaya çalıştığımız hadisteki bu vb. kişiler, model olarak sunduğumuz sıra dışı kişilerdir. 'Allah'a ve Ahiret gününe inanan' kişiler için verilen bu müjde ise, dünyayı cennet yapmak ve de dünyada cenneti kazanıp ahirette kesintisiz sevap almayı hak etmek için verilmiş 'teşvik primi' gibidir. Ancak mimarının maddesi taş olduğundan; dayanma gücü ve ömrü daha uzun olmaktadır. 'Kamu yararına' yapılan vakıf hizmetleri devamlılık içerdiğinden; devlet veya hayırseverler tarafından takviye edilmektedir. Böylece mimarının ömrü daha uzun olabilmektedir.

Din, güçlü bir olgu olmasına rağmen, bu modelin gerçekleşmesinde tek başına başarı sağlayamaz; gerekli olan diğer şartlar da oluşunca bu insan tipi ortaya çıkar. Tıpkı yapılacak bir deneyde, sadece bir unsurun eksik olmasıyla deneyin gerçekleşmediği gibi. İşte ilgili şartların oluşmasına çalışmak için de öncelikle bunların ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bilgi ve bilginin korunduğu bir ortam da lazımdır. Nitekim İbn Sina'nın (ö. 428/1037) 'İlim, takdir edilmediği yerden göçer' dediği nakledilir.

Batıda, 19. yüzyıl ve öncesinde başlayan Rönesans'a bağlı olarak, Ehl-i Kitap'tan birçok bilginin buluşlar yaptığı malumdur. İnsanlık yararına olan buluşların mucidleri, öldükten sonra bu dünyada isimleriyle anılmak suretiyle yaşamaktadırlar. İslam inancına göre, öte dünya konusu imanla ilgilidir. el-Bakara, 2/62 ayeti kapsamının 'kayıtsız olduğu' konusundaki Süleyman Ateş'in görüşü, şimdilik tek kalmaktadır.

Bugünün ifadesiyle, 'patent almayı hak eden buluşlar' bu maddeye girmelidir.

Çağımızda bu insan modelinin oluşması, birkaç yüzyıldır halkı Müslüman olan ülkelerden göçen ilimin tekrar yurduna dönebilmesi 'söylemin peşinden gelecekler eylemlerle' mümkün olabilecektir. Beynimizde yitirdiğimiz 'inanıyorsanız; üstünsünüz' (Âli-İmran, 3/139) düşüncesini tekrar kazanmak ve 'yitik malımız olan hikmeti, bulduğumuz yerden almak' için, önce özeleştirisi sonra da bunu gereği olan eylemleri yapmak gerekmektedir. Bunun için ise tarih, coğrafya, mimari vb. alanlarda "km. taşları" bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman (1988). Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul: Yeni Ufuklar.
- Bezzâr, Ebû Bekr (1988-2009). Ahmed b. Amr, Müsnedu Bezzâr, thk. Adil b. Sa'd (X-XVII), Sabri Abdulhalık eş-Şafii (XVIII), Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikme.
- Buhârî (1989). Muhammed b. İsmail, el-Edebu'l-Müfred, thk. M. Fuad Abdalbaki, Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmî.
- Darimî (1992). Ebû Abdillâh b. Abdirrahman et-Temimî, es-Sünen, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- el-Kârî, Ali (2002). Ebû'l-Hasan, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- et-Tayâlisî, Süleyman (1999). Ebû Davud, Süleyman b. Davud, Müsned, Beyrut, thk. Muhammed b. Abdî'l-Muhsin el-Türkî, Mısır: Dârü'l-Ma'rife.
- Humeydî, Abdullah (1996). Abdullah b. Zübeyr, el-Müsned, thk. H.S. Esed el-Darani, Dımaşk: Daru's-Sakâ.
- İbn Ca'd, Ali (1990). Ali b. Ubeyd el-Cevherî; Ebû'l-Hasan, Müsnedu İbn Ca'd, thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü'n-Nadir.
- İbn Ebî Şeybe (1409). Ebû Bekr, el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsar, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Hanbel, Ahmed (1998). Ebû Abdullah, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, Müsned, thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Heysem Abdülgafur, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hemmam, Âbdurezzâk (1403). el-Musannef, thk. H. Rahman Azami, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- İbn Hibbân, Muhammed (2012). Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Büstî, el-Müsnedu's-Sahîh ale't-Tekâsîm ve'l-Enva'. thk. M. Ali Sönmez-H. Aydemir, Beyrut: Daru ibn-i Hazm.
- İbn Hucre, Ali (1998). Hadisü Ali b. Hucre es-Sa'dî an İsmail b. Cafer el-Medenî. thk. Ömer b. Rufud, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Mansur, Saîd (1982). Ebû Osman, Saîd b. Mansur b. Şu'be el-Horasanî, thk. Habiburrahman A'zamî. Beyrut: Dârü's-Selefiyye.
- İbn Melek, Muhammed (2012). Daru İbn Hazm, Muhammed b. İzzeddin Abdüllatif b. Abdülaziz b. Eminateddin b. Firişte, Şerhu Mesâbihü's-sünne li-İmâm Begavî. thk. Nureddin Talib, Dımaşk; Beyrut: Darü'n-Nevadir.
- Nevevî, Yahya (1972). Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Murî, el-Minhâc fi Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccac. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Öztürk, Mustafa (2016). Kur'an-ı Kerim Mealî. Ankara: Ankara Okulu.
- Tahavî (1994). Şerhu Müşkîli'l-Âsar, thk. Ş. el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Wensinck, Arent Jan, (1943, 1969, 1988). el-Mucemü'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Hadisî'n-Nebevi, (Concordance) I-VI. Leiden: Brill; VII, VIII.